گرنگییەکانی چیرۆکی بەدەنگ بۆ منداڵان.. ڕەزا شوان

چیرۆکی بەدەنگ یا “چیرۆکی وێنەیی” کە بە “چیرۆکی کەشوەربە” یش ناودەبرێت، بە زمانی ئینگلیزیش “سایلێنت ستۆری” یە. جۆریکە لە جۆرەکانی چیرۆک بە گشتی و لە چیرۆکی منداڵان بە تایبەتی. چیرۆکی بەدەنگ، چیرۆکێکی وێنەییە، هیچ وشە و رستە و سیناریۆ و دەقێکی نووسینی لەگەڵدا نییە. پشت بە کۆمەڵێک وێنەی رەنگاوڕەنی یەک لە دوای یەک دەبەستێت، کە رووداوێکی دیاریکراو دەگێڕێتەوە.
چیرۆکی بەدەنگ، پێویستی بە زمانێکی دیاریکراو نییە، تا لێی تێبگەین. تەنیا وێنە یەک لە دوای یەکەکانی بەسن بۆ تێگەیشتن لێی.

وێنەکان چیرۆکەکەمان بۆ دەگێڕنەوە.
ئەگەرچی تا ئەمڕۆشن نووسین چیرۆکی بەدەنگی وێنەیی بۆ نووسین، لە چاو چیرۆکی نووسراوەوە، زۆر کەم و شەرمنانەیە. زۆر کەم لە چیرۆکنووسان و وێنەکێشانی بواری ئەدەب و هونەری منداڵان ئاوڕیان لێداوەتەوە. بەڵام نکوڵی لەوە ناکرێت کە چیرۆکی بەدەنگ ژانرێکە لە ژانرەکانی چیرۆک بۆ منداڵان. دەشێ هەندێ چیرۆکی بەدەنگ، کارتێکردنێکی زیاتر لە چیرۆکی نووسراو، لەسەر هۆش و دەروونی منداڵان بکات.
ڕەسەنی چیرۆکی بەدەنگ، بۆ ئاراستەی گوزارشتی دەگێڕێتەوە. کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمی رابردوودا، ئەم ژانرە چیرۆکە لە ئەڵمانیادا سەری هەڵدا و بڵاوبۆوە. بە تایبەتش لە سییەکاندا، گەشەی کرد و گەیشتە ئەوپەڕی پێشکەوتن باوبوون. لەو سەردەمەدا تا رادەیەک چیرۆکی بەدەنگ، لە شێوازی رەخنەئامێزدا بوو. بابەتەکانی
گۆزارشتیان لە گرفتە کۆمەڵایەتییەکان و لە ستەم و لە خواست و لە هەواکانی خەڵکی و لە ململانە لەگەڵ سەرمایەداریدا دەکردن.
هونەرمەندی شێوەکاری ئەڵمانی (ئێ تێ نوکەل) هونەرمەندێکی ناسراوی چیرۆکی بەدەنگ بوو. ڕۆڵێکی بەرچاوی لە سەرهەڵدان و لە بڵاوکردنەوەی چیرۆکی بەدەنگ لە ئەڵمانیدا هەبوو.
هەر لەسەر شێوازی ئەم هونەرمەندە ئەڵمانییە، نووسەری بەڵچیکی

(فرانس مارسێڵ) لە ساڵی (١٩١٨) دا چیرۆکێکی بە ناوی (پیاوە ئەویندارەکە)وە نووسی و هونەرمەندی وێنەکێشی ناسراویش (لیندوارد) بە (٢٥) وێنە گوزارشتی لەم چیرۆکەی فرانس کرد.
فرانس چیرۆکی بێدەنگی دووەمی بە ناوی (گەشتێکی سۆزدار) ەوە بەرهەمهێنا. کە لە (١٦٧) وێنەی یەک لە دوای یەک پێکهاتووە، چیرۆکەکەی بەبێ نووسین دەگێڕێتەوە.
(لیندوارد) لە ساڵی (١٩٢٩) دا، چیرۆکێکی بێدەنگی وێنەیی بە ناوی (پیاوی خواوەند) ەوە، کێشاو و بڵاوی کردەوە. هەر لە ڕێی هونەرمەند (لینوارد) ەوە، هونەری چیرۆکی بێدەنگ گەیشتە ئەمریکا. کە کۆمەڵێک نووسەر و وێنەکێش، هۆگر و هەواداری بوون.
هونەرمەندی شێوەکاری پۆڵۆنیش (باڵسوس) لە تەمەنی (١٦) ساڵانیدا، دەربارەی پشیلەکەی بە شێوەی چیرۆکی وێنەیی، چیرۆکێکی کێشا و بڵاوی کردەوە.
چیرۆکنووسی ئیماراتی (سامیح ئەبوبەکر عیزەت) چیرۆکی (سوور و شین و زەرد)ی نووسی، هونەرمەندی وێنەکێشیش (ئەمانی یوسف) بە کۆمەڵێک وێنەی ڕەنگاوڕەنگ ئەم چیرۆکەی بە منداڵان کێشا. بیرۆکەی ئەم چیرۆکە بە کچۆڵەیەکی قوتابی دەگێڕێتەوە کە تەنیا سێ ڕەنگ بەیەی هەبوو (سوور و شین و زەرد) بەڵام هاوڕێیانی هاوپۆلەکەی هەریەکەیان، پاکەتێکی گەورەی (٢٤) ڕەنگیان هەبوو. ئەم کچۆڵەیە بیردەکاتەوە و لە خەیاڵیدا ڕەنگەکان تێکەڵ دەکات بە پێکهێنانی ڕەنگەکانی تر. ڕەنگی سوور و زەردی تێکەڵکرد و ڕەنگی پرتەقاڵی پێکهێنا. زەرد و شینی تێکەڵکرد و ڕەنگی سەوزی پێکهێنا. بەم جۆرە چەند ڕەنگێکی دیکەشی پێکهێنان. بەمەش زانیاری بە هاوڕێکانی گەیاند بە کەمێک وەرگرتن لە تێکەڵکردنی ڕەنگەکان بە پێکهێنانی ڕەنگی دیکە.

هەمووشمان چیرۆکی (میکی ماوس) مان، بە شێوەی فیلمی کارتۆنی بزوێنی بێدەنگ (ئەنیمەیشن) بینیوە. کە لە نووسین و دەرهێنانی دەرهێنەری سینەمایی ئەمریکی و جیهانی (واڵت دیزنی: ١٩٠١ــ ١٩٦٦) یە. لە نووسینێکمدا، کە لە چەند سایتێکدا بڵاومکردەوە، بە درێژی باسم لە ژیاننامەی واڵت دیزنی کردووە. بە کورتی کە (واڵت دیزنی) کریکارێک بوو لە گەراجێکدا، لە ژوورێکی ئەو گەراجەدا دەمایەوە. چەند مشکێک لەناو ژوورەکەیدا بوون، بە دیوارەکانی ژوورەکەیدا دەهاتنە خوارەوە و سەردەکەوتن، لە واڵت دیزنی نەدەترسان. مشکێکی سیسەڵەی بزیە، سەرنجی واڵت دیزنی راکێشا. واڵت دیزنی چەندین وێنەی جووڵەکانی ئەو مشکەی کێشا. کردنی بە چیرۆکێکی

بەدەنگی وێنەیی، دواتریش لەژێر ناوی (میکی ماوس) واتا (مشکی دەم بە پێکەنین) کردی بە فیلمێکی کارتۆنی بەدەنگی ئەنیمەیشن بۆ منداڵان. واڵت دیزنی لە ڕێی ئەو مشکەوە ناوبانگی دەرکرد و بوو دەرهێنەرێکی جیهانی و بە ملیۆنەرێک و بە خاوەنی کۆمپانیای بەرهەمهێنانی فیلمی سینەمایی.

ئایا نووسینی چیرۆکی بەدەنگ ئاسانە؟

بێگومان نەخێر، کارێکی ئاسان نییە. چونکە چیرۆکنووسی چیرۆکی بەدەنگ، پێویستە بیرۆکەیەک بدۆزێتەوە، کە پێویستی بە قسە و نووسین نەبێت، نابێت بە وشە و رستە بیرۆکە و ناوەڕۆکی چیرۆکەکانی روون بکاتەوە. تەنیا وێنەکێش لە ڕێگای زنجیرە وێنەیەکی ڕەنگاوڕەنگەوە، گوزارشت لە بیرۆکە و لە مەبەستی چیرۆکە بەدەنگەکان دەکات. سۆز و هەستەکانیش جوانترین شتن کە نووسەر لەگەڵ منداڵانی خوێنەردا بیانگۆڕێتەوە. بەڵام سوز و هەستەکان و چێژ و شیرینی وشە و رستەکان، لە چیرۆکی بەدەنگدا دەرناکەون. هونەرمەندی وێنەکێشی لێهاتوو و داهێنەر دەتوانێت لە میانەی وێنەی ڕەنگاوڕەنگی جوانەوە، سۆز و هەستەکان، لە ڕێی هێڵ و ڕەنگەکانەوە بە منداڵان بگەیەنێت.
مێژووش باسی ئەوەی بۆ کردووین، کە قۆناغی یەکەمی نووسین، کە مرۆڤ دایهێنا. (نووسینی وێنەیی) بوو، واتا بە کێشانی وێنە گوزارشتیان لە ناوی شتەکان دەکرد و لەسەر تاتە قوڕی تەڕدا دەیانکێشا و شک دەبوونەوە و بە یەکتریان دەناردن، بۆ نموونە وێنەی: خۆر، شاخ، گوێ، ئەسپ، دار، کەو،… هتد، دەکێشان. لە قۆناغی دووەمدا، (نووسینی مێخی) و (نووسینی هیرۆگلیفی) یان داهێنان، تا گەیشتین بە داهێنانی نووسینی ئەم پیتانەی کە لە ئەمڕۆدا بەکاریان دەهێنین و پێیان دەنووسین.
منداڵان بە سروشتی هۆگری وێنەی ڕەنگاوڕەنگ و وێنەکێشانن. بە تایبەتیش لە قۆناغی بەرایی منداڵیدا. کە هێشتا فێری نووسین و خوێندنەوە نەبوونە. بە وێنەکێشان گوزارشت لە سۆز و هەست و لە هیوا و خەونەکانیان و لە کێشەکانیان دەکەن.

گرنگییەکانی چیرۆکی بەدەنگ بۆ منداڵان:

١ـ چیرۆکی بەدەنگ گەشە بە خەیاڵی منداڵان دەکا: منداڵان بە خەیاڵە و بیرکردنەوە و لێکدانەوە و بۆچوونەکانیان، دەیانەوێت بگەن بە مەبەست و بە ناوەڕۆکی چیرۆکە بەدەنگەکان. ئاسایشە کە بیرکردنەوە و لێکدانەوەی چیرۆکی بەدەنگ جیاوازی هەبێت لە منداڵێکەوە بۆ منداڵێکی تر.

٢ـ چیرۆکی بەدەنگ بۆ منداڵانی تەمەن سێ ساڵان و باخچەی منداڵان، کە بە قۆناغی بەرایی منداڵی ناودەبرێ، زۆر گونجاوە. چونکە تا تەمەنی شەش ساڵان منداڵان فێری نووسین و خوێندنەوە نەبوونە. هۆگری وێنە و وێنەکێشانن. پێویستە دادەکانی باخچەی منداڵان ئەم تامەزرۆییەی منداڵان بۆ چیرۆکی وێنەیی بقۆزنەوە. لە ڕێی چیرۆکی بەدەنگی وێنەییەوە، پەروەردەیان بکەن و زۆر شتیان فێربکەن.
٣ـ گەشەکردنی بیری لۆژیکی لەلای منداڵان: لە میانەی بەستنەوەی وێنەی ڕووداوە جیاوازەکانی چیرۆکی بەدەنگەوە، پاڵ بە منداڵانەوە دەنێ بۆ ئەوەی کە پابەندی بیری لۆژیکی بن.
٤ـ هاندانی منداڵان بۆ دۆزینەوەی هاوسەنگییەک لە نێوان هەستکردن بە ژیانی خۆیان و بە ڕاستیی پێکهاتەکانی ئەو وێنانەی کە لە بەردەستیان دان.
٥ـ یارمەتی منداڵان دەدات بە ڕێکخستنی بیرۆکەکانیان و پێشکەشکردنیان بە ڕێکی.
٦ـ گەشەکردنی زمانی منداڵان: منداڵان بیر لە دۆزینەوەی وشە و ڕستەی جوان دەکەن. بە گوزارشتکردن لە هەندی لە ڕووداوەکانی چیرۆکە بەدەنگە وێنەییەکان، کە چیرۆکنووسەکان لە چیرۆکە نووسراوەکانیاندا باسیان لێکردوون.
٧ـ گەرچی چیرۆکی بەدەنگ نە نووسین و نە سیناریۆی لەگەڵدایە. بەڵام وا لە منداڵان دەکات کە بدوێن و چیرۆکەکە بگێڕنەوە. بەمەش سۆزداری کومەڵایەتیان زیاتر گەشە دەکات.

ئایا لە ئەدەبی منداڵانی کورد دا، چیرۆکی بەدەنگمان بۆ منداڵان هەیە؟

ئایا تا ئێستا چیرۆکی بەدەنگ، بووە بە ژانرێک لە ژانرەکانی چیرۆکی منداڵانی کورد؟ تا ئەمڕۆش ئەم ژانرە چیرۆکە هونەرییە لە ئەدەبی منداڵانی کورد دا. زۆر بە دەگمەن لە لایەن چیرۆکنووسان و شێوەکارانی کوردمانەوە ئاوڕیان لێی داوەتەوە. زۆر بە کەمی بەرچاومان کەوتوون. ناڵێین نیمانە، بەڵام زۆر لە خوارەوەی هێڵی پێویست دایە.
هونەرمەندی شێوەکار و کاریکاتێرکێشی پەرتەری و دیزاینسازە بەرگی پەرتووک و گۆڤارەکانی منداڵان، هونەرمەندی کوردمان کاک (عەلی مەندەلاوی) کە لە کوردستان و عێراق و جیهاندا وەک هونەرمەندێکی داهێنەر ناسراوە و ناوبانگی هەیە، لە ئێستادا لە بەغداد دەژی. بۆ ماوەیەکی زۆر لە گۆڤاری عەرەبی و

کوردییەکان کە بە منداڵان دەردەچوون، وەک وێنەکێشێک کاری کردووە. خاوەنی ئەزموونێکی دوورودرێژ و باشە لە وێنەکێشان بۆ منداڵان. مەندەلاوی ئەو کاتەی کە وێنەکێشێک بوو لە گۆڤاری (مجلتي ــ گۆڤارەکەم) کە خانەی ڕۆشنبیریی منداڵانی عێراق بە زمانی عەرەبی بۆ منداڵانی عەرەب دەریان دەکرد. لە چەند ژمارەیەکی ئەم گۆڤارەدا، لە بەرگی دووەمیدا، کاک عەلی مەندەلاوی چەند چیرۆکی بێدەنگی وێنەیی بەبێ سیناریۆ، بە ناوی (ناز)ەوە، بڵاودەکردنەوە.

(ناز ناوێکی کوردییە بۆ کچان) وێنەکان و بیرۆکەکانی ئەو کورتە چیرۆکە کوردییانەش، زادەی بیری عەلی مەندەلاوی خۆین و ئیلهامیشی لە چیرۆکی فۆلکلۆری ڕەسەنی کوردی وەرگرتوون. چیرۆکەکانی (ناز) زۆر کورت و سادە و ئاسانن. لە شەش تا هەشت وێنە پێکهاتوون، گوزارشت لە بیرۆکە جوانەکان دەکەن. نەک هەر منداڵانی کورد بەڵکو منداڵانی عەرەبیش چێژیان لەو چیرۆکە بێدەنگە وێنەییانەی مەندەلاوی وەردەگرتن. گەرچی ئەو چیرۆکانەی مەندەلاوی لە گۆڤارێکی عەرەبی دا بڵاوکراونەتەوە، بەڵام من پێموایە بەشێکن لە چیرۆکی بێدەنگ بۆ منداڵانی کورد و مۆرک و ڕەسەنایەتی کوردییان پێوە دیارە. وەکو پێشتر وتمان، چیرۆکی بێدەنگی وێنەیی پێویستی بە زمانێکی دیاریکراو نییە بۆ تێگەیشتن لێیان.
هەندێ لەو گۆڤارە کوردییانەی کە بۆ منداڵان لە باشووری کوردستاندا دەردەچوون یا دەردەچن. کە من چاوم پێیان کەوتووە. جار و بار لە ژمارەکانیاندا، چیرۆکی بێدەنگی وێنەیی ڕەنگاوڕەنگیان بەبێ نووسین و بێ سیناریۆ، بڵاوکردوونەتەوە، لەوانەش گۆڤاری:(پەپولە) و (دنیای منداڵان) و (سفەرە) و (مناڵانی باوەگوڕگوڕ) و (هەنگ). لەوانەیە لە گۆڤارەکانی تریشدا، کە بە کوردی بۆ منداڵانی کوردمان لە کوردستان دا دەرچوون یا دەردەچن، زۆر یا کەم چیرۆکی بێدەنگی وێنەییان بڵاوکردووبێتەوە. کە بەرچاوی من نەکەوتوون. داوی لێبووردنیان لێدەکەین کە لەم نووسینەمدا، ناوایانم نەهێناون. هیوادارم گرنگی بەم ژانرە چیرۆکەش بە منداڵانی کوردمان بدەین و فەرامۆشی نەکەین. گەشەکردن و بڵاوبوونەوەی بە هەوڵ و هاوکاری نووسەران و وێنەکێشانی بواری ئەدەبی منداڵان و گۆڤارەکانی منداڵان دێتەدی و بەرجەستە دەبێت و بڵاودەبێتەوە.
لە ئەمەدا لە بەشی منداڵان لە پەرتووکخانەکانی شار و

شارۆچکەکانی وڵاتانی ئەوروپا و ئەمریکا و ئوسترالیا و لە هەندێ لە وڵاتانی ئاسیا و ئەفریکاش، بە دەیان پەرتووکی چیرۆکی بەدەنگی وێنەی ڕەنگاوڕەنگ بە منداڵانی تەمەن سێ تا شەش ساڵان دانراون.

ڕەزا شوان
٧/ ئەپریل/٢٠٢١